

Prof. dr hab. Tadeusz Kowalski
Katedra Konkurencyjności Międzynarodowej
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej
magistra Michała Ziółkowskiego pt.

***„Geograficzna mobilność siły roboczej jako element procesu
dostosowawczego w unii walutowej na przykładzie strefy euro
i Stanów Zjednoczonych”***

**Kolegium Gospodarki Światowej
Szkola Główna Handlowa w Warszawie, 2017**

Promotor pracy: Prof. dr hab. Adam Budnikowski

Promotor pomocniczy: dr Bożena Leven

Recenzowana rozprawa doktorska ma 272 strony w tym 60 stron aneksu. Praca zawiera streszczenie w j. angielskim i polskim oraz składa się ze Wstępu, czterech rozdziałów, Zakończenia i Aneksu. Integralną częścią opracowania jest bibliografia zawierająca 118 pozycji, w tym 7 w języku polskim. Na końcu pracy umieszczono spisy tablic i rysunków.

Rozprawa doktorska magistra Michała Ziółkowskiego poświęcona jest ciekawemu, istotnemu i wielowątkowemu zagadnieniu, jakim jest współczesna mobilność geograficzna siły roboczej i jej znaczenie dla funkcjonowania i stabilności realnych unii walutowych. Autor prowadzi swe rozważania na przykładzie Unii Gospodarczo-Walutowej (UGW) i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (USA). Wybór tematu rozprawy jest uzasadniony szczególnie w kategoriach poznawczych, ze względu na żywe spory co do sprawności UGW oraz fakt, że tematyka ta, choć szeroko podejmowana w literaturze światowej, nie znalazła, do tej pory, **wśród polskich auto-**

rów odpowiedniego odzwierciedlenia. Świadczy o tym pośrednio liczba przywołanych w Bibliografii publikacji w języku polskim. Z tego chociażby względu zasługuje na pogłębioną refleksję naukową.

Przedmiot rozważań przyjęty w pracy Michała Ziólkowskiego ma także znaczenie dla polskiej polityki strukturalnej i zobowiązań Polski odnośnie do starań o członkostwo w Unii Gospodarczo-Walutowej, a więc analizy implikacji sytuacji braku niezależnej polityki monetarnej. Studia nad ewolucją koncepcji optymalnych obszarów walutowych, w tym nad znaczeniem geograficznej mobilności siły roboczej, nabierają nowego wymiaru wobec zmian w wielkości i strukturze podaży siły roboczej oraz zmian technologicznych silnie wpływających na współczesny rynek pracy, tak w ujęciu krajowym jak i międzynarodowym. Biorąc więc pod uwagę zarysowane kwestie poznawcze recenzowana **praca stanowi oryginalną próbę rozwiązania ważnego problemu naukowego.**

Doktorant uzasadnia znaczenie podjętej w rozprawie problematyki wskazując na trudne kwestie w odniesieniu zarówno do tła teoretycznego, jak i uwarunkowań potencjalnej sprawności polityki stabilizacyjnej w UGW, bez istotnej skali wspólnej polityki fiskalnej. Rozważania prowadzone są w kontekście typowej dla literatury przedmiotu konwencji znaczenia procesu dostosowawczego w warunkach wystąpienia szoków asymetrycznych. Zainteresowania doktoranta koncentrują się na podejściu diagnostycznym (*positive approach*), czego wyrazem jest dominacja analizy empirycznej prowadzona za pomocą autorskiego podejścia.

Autor za **główny cel** swej rozprawy przyjął „porównanie kształtowania się i terytorialnego zróżnicowania roli jaką geograficzna mobilność siły roboczej odgrywa na terenach strefy euro i USA w procesie dostosowawczym związanym z szokami asymetrycznymi [...]”. Tak określone celowi głównemu odpowiadają trzy szczegółowe cele badawcze:

1. [...] „porównanie roli geograficznej mobilności siły roboczej jako elementu procesu dostosowawczego będącego reakcją na szoki asymetryczne na terenie strefy euro i w USA w ostatnich dekadach [...]”
2. [...] „zbadanie, jak duże są różnice między państwami strefy euro w zakresie roli migracji siły roboczej w procesie dostosowawczym zachodzącym w ramach tych państw w porównaniu z analogicznym zróżnicowaniem na terenie USA

podzielonym na kilka obszarów, odgrywających w badaniu rolę odpowiedników państw strefy euro”.

3. [...] „zbadanie, jak zmienia się znaczenie geograficznej mobilności siły roboczej w procesie dostosowawczym na terenie strefy euro i w USA w reakcji na wahania ogólnego stanu koniunktury [...] oraz w reakcji na zmiany rozkładu geograficznego szoków asymetrycznych na tle poziomu płac w lokalnych gospodarkach tworzących te unie walutowe”.

Doktorant, w odróżnieniu od wielu innych kandydatów, przyjął względnie szczegółowe sformułowania hipotez. Jak sam deklaruje, „cele pracy [...] realizuje poprzez weryfikację prawdziwości następującej trzyczęściowej **tezy**”:

1. „W perspektywie długookresowej przewaga USA nad terytorium strefy euro w zakresie roli geograficznej mobilności siły roboczej w procesie dostosowawczym słabnie, jednak mimo to w okresie istnienia euro rola ta jest w USA znacznie większa, niż w strefie euro, a nawet w poszczególnych państwach ją tworzących”.
2. „Różnice między poszczególnymi państwami strefy euro w zakresie roli geograficznej mobilności siły roboczej w procesie dostosowawczym zachodzącym w ich gospodarkach są większe, niż analogiczne różnice między obszarami tworzącymi USA”.
3. „Rola geograficznej mobilności siły roboczej w procesie dostosowawczym zachodzącym tak na terytorium strefy euro, jaki i USA jest większa, gdy lepszy jest ogólny stan koniunktury oraz gdy negatywne szoki asymetryczne silniej oddziałują na lokalne gospodarki cechujące się niskimi płacami”.

Autor formułuje pięć „hipotez badawczych”, przy czym H1 i H2, odnoszą się do pierwszej części (hipo)tezy głównej, H3 do drugiej, a H4 i H5 do trzeciej. „Hipotezy badawcze” sformułowano w następujący sposób:

H1. „W perspektywie długookresowej przewaga USA nad terytorium strefy euro w zakresie siły działania mechanizmu migracyjnego zmniejsza się”.

H2. „W okresie istnienia euro siła działania mechanizmu migracyjnego jest w USA istotnie większa niż w strefie euro i państwach ją tworzących”.

H3. „Państwa strefy euro różnią się od siebie silniej, niż obszary tworzące USA, w zakresie siły działania mechanizmu migracyjnego”.

H4. Mechanizm migracyjny tak na terytorium strefy euro, jak i w USA działa silniej, gdy lepszy jest ogólny stan koniunktury”.

H5. „Mechanizm migracyjny tak na terytorium strefy euro, jak i w USA działa silniej, gdy negatywne szoki asymetryczne silniej oddziałują na lokalne gospodarki cechujące się względnie niskim płacami”.

Oceniając zadanie badawcze ujęte w ramy doktoratu trzeba zaznaczyć, że dodatkowym, deklarowanym celem pracy jest „opracowanie i weryfikacja autorskiej metody badawczej” służącej do kwantyfikacji skali geograficznej mobilności siły roboczej. Realizacja celów pracy wymagała podjęcia rozległych studiów literaturowych. Przedmiotowy zakres pracy obejmuje makroekonomię, międzynarodowe stosunki gospodarcze, historię najnowszej myśli ekonomicznej oraz metody ilościowe. Integracja literatury przedmiotu była możliwa dzięki zastosowaniu metody analizy porównawczej (*comparative static*).

Układ pracy został podporządkowany celom pracy. Rozdział pierwszy – „Proces dostosowawczy w unii walutowej a geograficzna mobilność siły roboczej ze szczególnym uwzględnieniem realiów strefy euro i Stanów Zjednoczonych” – ma charakter wprowadzający i zapisany jest na 57 stronach. Został podzielony na cztery podrozdziały. Pierwszy poświęcono definicjom procesu dostosowawczego oraz kwestii nierównowag w unii walutowej. Tak zdefiniowane pojęcia są następnie wykorzystywane w kolejnych częściach pracy. Autor na podstawie kwerendy literatury przedmiotu relacjonuje typowe ujęcia procesu dostosowawczego oraz nierównowag w warunkach unii walutowej. Brakuje nieco dyskusji i konfrontacji innych ujęć i stanowisk. Treści te stanowią tło dla drugiego, krótkiego podrozdziału (trzy strony) – „Gospodarczo-polityczne aspekty geograficznej mobilności siły roboczej”. Trzeci podrozdział „Koniunktura i płace w kontekście innych uwarunkowań geograficznej mobilności siły roboczej” zawiera na dwunastu stronach przegląd i omówienie światowej literatury przedmiotu dotyczącej płac na tle fluktuacji aktywności gospodarczej. Szkoda, że w tym podrozdziale nie zasygnalizowano kwestii wpływu globalizacji, czy też skutków różnic dzielących USA i kraje UGW w zakresie modelu alokacji kapitału i nadzoru właścicielskiego. Rozdział pierwszy zamyka czwarty podrozdział zatytułowany „Geogra-

ficzna mobilność siły roboczej w strefie euro i Stanach Zjednoczonych oraz jej uwarunkowania w świetle analiz empirycznych”.

Rozdział drugi – „Metoda i dane służące weryfikacji prawdziwości hipotez badawczych” ma 38 stron, z czego 17 stron zajmują wykresy i tabele z obliczeniami. Pierwszy podrozdział poświęcono omówieniu samej metody. Drugi zawiera odniesienia do danych wybranych do analizy. Język tego rozdziału jest „złożony”, np. na s. 77--78 czytamy: *Wielkość bezrobocia pozwala ocenić stan koniunktury z perspektywy poziomu wykorzystania mocy produkcyjnych pod kątem dostępnych zasobów pracy.*

Rozdział trzeci – „Rola geograficznej mobilności siły roboczej w procesie dostosowawczym i jej zróżnicowanie terytorialne w strefie euro i Stanach Zjednoczonych” (s. 111-151) nawiązuje do ustaleń rozdziału drugiego. Podzielono go na trzy podrozdziały, które zamykają odrębne podsumowania. We wszystkich trzech podrozdziałach przyjęto tę samą strukturę prezentując relacje między mobilnością a dynamiką zatrudnienia, wielkością bezrobocia i dynamiką PKB. Pierwszy podrozdział dotyczy weryfikacji H1. Drugi zawiera opis wyników odnośnie do mobilności geograficznej siły roboczej w okresie istnienia strefy euro, a więc dotyczy H2. Trzeci podejmuje kwestię zróżnicowania terytorialnego geograficznej mobilności w obu badanych strefach walutowych (weryfikacja H3).

Czwarty rozdział – Wybrane uwarunkowania roli geograficznej mobilności siły roboczej w procesie dostosowawczym w strefie euro i Stanach Zjednoczonych jest stosunkowo krótki (ss. 17). Dotyczy obszaru H4 i H5, a więc przedstawia próbę ilościowego uchwycenia współwystępowania mechanizmu migracyjnego w relacji do ogólnego stanu koniunktury oraz rozkładu terytorialnego szoków asymetrycznych w kontekście wynagrodzeń.

Pracę zamyka Zakończenie zawierające rekapitalizację własnych wyników oraz próbę ich wyjaśnienia na tle literatury przedmiotu. Wyniki zostały zestawione w tabeli sumarycznej, w podziale na poszczególne części tezy i związane z nimi hipotezy. Zakończenie obejmuje więc próbę powiązania empirycznych wyników uzyskanych za pomocą własnej metody identyfikacji skali i tendencji migracji geograficznej siły roboczej z czynnikami zidentyfikowanymi w literaturze przedmiotu. W tym syntetycznym fragmencie pracy autor wychodzi poza zasadniczy nurt swojej pracy i podejmuje

skrótową próbę interpretacji swoich obliczeń na tle wyników prezentowanych w literaturze przedmiotu, a uzyskanych za pomocą innych metod, głównie VAR.

Zarówno ogólny zamysł, jak i poszczególne zadania cząstkowe rozprawy doktorskiej zostały sformułowane właściwie. Jej konstrukcja, podział na rozdziały i ich **wewnętrzna struktura** odpowiadają sformułowanemu celowi pracy. Hipotezy sformułowane we wstępie pracy znajdują odzwierciedlenie w kolejnych rozdziałach pracy.

Ustosunkowując się do przeprowadzonej przez Autora analizy z punktu widzenia reguł warsztatowych i zasadności doboru metod badawczych i ich zastosowania, a także z punktu widzenia spójności wywodu stwierdzam, że **recenzowana praca spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim.**

Walorem recenzowanej pracy jest podjęcie niełatwych własnych badań empirycznych weryfikujących stan literatury przedmiotu. Wartością jest także zaproponowanie własnego podejścia do identyfikacji skali migracji geograficznych i powiązania ich ze zmianami wybranych zmiennych reprezentujących fluktuacje aktywności gospodarczej w porównywanych strefach walutowych. Praca jest dobrze osadzona w anglojęzycznej literaturze przedmiotu.

Lektura rozprawy daje podstawy do stwierdzenia, że Autor wykazał ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie dyscypliny naukowej, jaką jest ekonomia.

Na pozytywną ocenę zasługuje strona redakcyjna pracy. Praca napisana jest dobrym językiem, ale zdarzają się powtórzenia wyrazów w obrębie tych samych zdań. Niektóre fragmenty pracy można byłoby zapisać za pomocą mniejszej liczby wyrazów. Opis zastosowanej w pracy metody zyskałby na komunikatywności, gdyby był wsparty zapisem formalnym – za pomocą symboli matematycznych.

Niedosyt budzi brak w pierwszym rozdziale (poza tabelą 1.3.1, opartą na publikacji z 1993 roku) pogłębionej, własnej próby porównania i syntezy koncepcji teoretycznych i empirycznych odnośnie do miejsca i wagi migracji geograficznych w teorii optymalnych obszarów walutowych. Takie tabelaryczne zestawienia dają doktorantom okazję do zaprezentowania swej erudycji, ale także pozwalają zauważyć związki

w czasie między kolejnymi wariantami modeli, a zmianami strukturalnymi w integrujących się gospodarkach. Podobne diagnostyczne znaczenie miałoby zestawienie ewolucji metod ilościowych w badaniach nad geograficzną migracją siły roboczej. Ten przekrój byłby szczególnie ciekawy w przypadku omawianej pracy, w której zasadniczą część wkładu stanowi propozycja własnego ilościowego ujęcia skali migracji i jej współwystępowania z miernikami aktywności gospodarczej w UGW i USA. Zestawienie własnych tablic czy schematów (podporządkowanych celowi głównemu i hipotezom) zawierających np. główne założenia, charakterystyki metodologiczne, zakres badawczy czy np. okres objęty badaniami empirycznymi) pozwoliłoby lepiej dostrzec i ewolucję i wzajemne przenikanie się tych koncepcji.

W rozdziale drugim pracy można było nieco więcej miejsca poświęcić dyskusji i prezentacji różnic dzielących autorskie podejście od praktyki innych ujęć, w tym zalet i wad proponowanego rozwiązania. Warto było podkreślić, że przygotowano dane w ujęciu rocznym, a zastosowane rozumowanie ma charakter statyczny (nie wspomniano o potrzebie (możliwości) zastosowania opóźnień (*time lags*). W ramach kontynuacji badań warto także rozważyć pogłębioną analizę skutków ważnych przełączeń instytucjonalnych, np. w przypadku USA powstanie NAFTA, a przypadku Unii Europejskiej, poprzedzającego UGW, Jednolitego Rynku Europejskiego. Innym kierunkiem badań może być kwestia kwantyfikowania wstrząsów *asymetrycznych* (jestem zdania, że termin *wstrząsy* jest lepszy niż zastosowany w pracy zwrot 'szoki').

Autor referując w zakończeniu literaturę przedmiotu odnoszącą się do czynników wyjaśniających kształtowanie migracji geograficznych powinien nawiązać do swego przeglądu zaprezentowanego w rozdziale pierwszym. Brakującym elementem w obrazie i morfologii zależności kształtujących współczesny obraz migracji jest globalizacja i jej główny filar, jakim jest technologia. Zmniejsza ona znaczenie tradycyjnie pojętych rynków pracy i skalę intensywności migracji geograficznych na rzecz zmian przepływów w obrębie sektorów i przede wszystkim zmian, które ogólnie określić można fragmentacją globalnego łańcucha dostaw.

Zaprezentowane w niniejszej recenzji uwagi nie podważają akcentowanej wcześniej mojej pozytywnej opinii o pracy, która z punktu widzenia wszystkich pod-

stawowych elementów warsztatu naukowego spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

Na podstawie recenzowanej rozprawy uważam, że **Kandydat posiada umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i dlatego wnoszę o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie magistra Michała Ziółkowskiego do publicznej obrony.**

Telesum Kordki

Poznań, 29 kwietnia 2017 roku.